

NARAȚIUNEA TRADIȚIONALĂ ÎNTRE MEMORATĂ ȘI BASM*

Ileana Benga

Raportul narațiunii orale tradiționale cu ficțiunea, ori mai precis cu *ficționalizarea*, sub toate aspectele ei de analiză, interesează etnologul parcă mai mult și mai firesc acum decât în anii de cercetare anteriori, întrucât devine tot mai exclusivă maniera narativă de a culege informații din terenul folcloric. Chiar și unei experiențe sumare și selective de arhivă, cum e a mea în urma parcurgerii în întregime a răspunsurilor la chestionarele I și II ale lui Ion Mușlea, aflate în depozitul de arhivă al Institutului “Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca, îi apare evident faptul că marea majoritate a elementelor de ceremonial, ca să luăm numai un exemplu longeviv, ca spectacular, sunt astăzi cercetabile doar în formula mediată narativ. Iar asta în raport cu documente care nu au încă 100 de ani și care sunt ele însele narațiuni pentru noi. Doar că, printr-un fel de convenție adesea trecută sub tăcere, îi considerăm pe autorii acelor note din teren colegi cu noi, cercetătorii-culegători de azi, iar datele furnizate de ei – o mină de nestemate. Narațiuni sunt și amintirile țăranilor despre ritmurile vieții lor de odinioară, narațiuni și – lucru central în cercetarea noastră de până acum – narațiunile mitico-magice de tip *memorată*.

Mai cu seamă dacă elementul cel mai viu și fermentul cel mai activ responsabil de (re)producerea acestor narațiuni e localizabil în mințile țăranilor și le bănuie structurile de memorie, urmând regulile “casei”, devine imperios necesară re-evaluarea și elaborarea unei metodologii noi și elastice pentru abordarea narațiunilor de tradiție orală. Totul e narațiune; dacă nu e, va fi în curând - varianta pesimistă; cealaltă variantă: totul, ori aproape totul, e transmis / comunicat la modul narativ. Acest “aproape tot” aduce în discuție problematica inerentă oricărui demers asupra narațiunii tradiționale ca *auto-perpetuată* în comunitățile de origine, anume transmiterea *tradiției*. Impalpabilă ca și principiu de funcționare a realității folclorice, vâscoasă ca și elasticitate explanatorie a fenomenelor ivite în această realitate, inconsistentă ca și concept operațional¹, tradiția rămâne punctul nodal în care se articulează orice gând cât de sumar diacronic despre aflarea unui rit / obicei / ceremonial / basm etc. într-o anume comunitate în momentul x.

Aceasta întrucât ne apare și imposibil și de nedorit să nu operăm nici o legătură între incidențele repetate ale unui același tipar pe o durată de timp, dată sau iscodită de cercetători. Dorința de a trasa limite, dar aproape în același timp de a le permeabiliza, a produs în etnologie, dar nu numai, o întreagă literatură asupra singularității fiecărui act folcloric în

* Studiu redactat în aprilie 2003, în vederea publicării în *Revista de etnologie*, X (2000-2003), Universitatea de Vest, Timișoara.

¹ Acest aspect e larg dezbătut de Pascal Boyer în *Tradition as Truth and Communication. A cognitive description of traditional discourse*, Cambridge University Press, 1990, v. *Introducere*. Critica lui țintește în primul rând lipsa de preocupare a literaturii de specialitate pentru a trece de evidența auto-suficientă și imaterială cu care se înconjură și se utilizează conceptul de tradiție, mai cu seamă de către teoriile antropologice, evidență ce poate merge până la excluderea posibilității unei teorii științifice a tradiției. Teoretizările lui din carte nu anulează situația problematică a tratării tradiției, în schimb impun faptul că repetiția / reiterarea tradiției implică procese complexe de achiziție, memorizare și interacțiune socială, care trebuiesc descrise și explicate.

momentul producerii lui; cu alte cuvinte există doar *varianta*², nu și “prototipul”, oricum s-ar încerca circumscrierea acestuia. Dar varianta survine, cât ar fi ea de “întâmplătoare”, întrucât există și funcționează *tradiția*, motiv pentru care limitele mai sus pomenite sunt foarte greu de ignorat. Balansul poate continua cu multiple nuanțări, cred însă că anume acele nuanțe merită creditate, care dau posibilitate și unor afirmații, nu doar unor dubii³.

Rămânem deci în domeniul vag circumscriș al tradiției, considerând-o aici un termen pregnant în limba română actuală, capabil de operaționalitate. Transmiterea tradiției - sau transmiterea tradițională - sunt numele date acelor procese care fac posibilă analiza povestirilor drept mărci ale ficționalizării petrecute, în fond, *între* variante. Acest mare necunoscut impalpabil în sine, dar evident prin rezultatele sale, aflat *între* variantele-la-un-moment-dat, dictează apariția următoarei forme de viață folclorică în maniera, minunată și de fiecare dată uimitoare, în care codul genetic al oricărei vietăți îi coordonează atât existența, cât și reproducerea. Dacă îl vom dibui vreodată, așa cum a fost el înțeles pentru (cealaltă) viață, este o întrebare care, ca și în celălalt caz, va urma un drum - sperăm la fel de glorios - dar va rămâne o permanentă.

Din această perspectivă, deci, a interfeței între aceste variante, abordăm relația formelor de narațiune populară orală cu mecanismul, presupus a fi în trepte, al ficționalizării. Am elaborat anterior, împreună cu Bogdan Neagota, schema primară a treptelor ficționalizării⁴, numitor comun al etnologului și al istoricului religiilor. Fenomenele de codare dintre cele patru unități narative teoretizate sunt definite conceptual și, cumva pe departe, funcțional: de-realizare, ficționalizare, arhetipologizare și deficționalizare. Sunt niște *între-variante* descrise pentru narațiuni ce *coexistă* atât în simultaneitate, cât și în diacronie, cel puțin asta ne lasă să înțelegem sursele din care provin (caiete vechi, cărți vechi, cărți intermediare, teren actual...). Basmul și memorata se leagă astfel morfologic, schema noastră le leagă și sintactic, în sintaxa tradiției folclorice. Ambele tipuri de relaționare ne sunt importante, căci ambele sunt codate “genetic”, ambele dovedesc interacțiunea cu mediul-context. Așa a luat naștere schema de atunci, a cărei re-elaborare o încercăm fiecare aici.

Experiența de teren de care am avut personal parte până acum a întâlnit, între narațiunile de sorginte mitico-magică, numai memorate, într-un sistem denominativ care scoate basmul de sub incidența terminologică a datei unități narative. Iar întâia interogare asupra diferențelor mai sus numite *dintre-variante* a survenit odată cu experiența “fondatoare” în plan personal, la câteva dintre primele ieșiri în teren, în Țara Oașului și în Țara Zarandului.

² Am vorbit despre variantă în povestitul tradițional ca și narațiune-la-un-moment dat în studiul *En narrat des osmose antiques. Contextes perceptifs et attributions interprétatives. Pour une méthodologie de l'étude du récit traditionnel*, L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia, No.2, 2000, luând în discuție teoretizările lui Constantin Brăiloiu, Max Lüthi, Carl von Sydow, Aurora Milillo, Sebastiano Lo Nigro, Stith Thompson, Adrian Fochi, Nicolae Roșianu și Cornelia Călin-Bodea. Spuneam atunci că documentele de fapte-etnologice-la-un-moment-dat se bucură de privilegiul de încredere din partea noastră în măsura în care le acceptăm calitatea de *suspensii în timp* (de genul picăturii de ulei în apă).

³ Legat de varietatea de abordare metodologică a variantei, David Rubin face, în *Memory in Oral Traditions. The Cognitive Psychology of Epic, Ballads and Counting-out Rhymes*, Oxford University Press, New York 1995, p.13, nota 2, precizarea că diferența între transmiterea unei teme / imagini / structuri poetice are implicații metodologice pentru felul cum e studiată memoria, astfel încât atât în literatura psihologică, cât și în literatura tradiției orale, influențele asupra structurii unei piese se fac prin *compararea variantelor*; doar că numai în studiile psihologice se consideră corectă prima variantă, spre deosebire de etnologie; acest lucru se constituie în diferența esențială între demersuri.

⁴ Ileana Benga, *Traditional Story-Telling in Nowadays Romania. Maintainances and Adjustments face to a Modern Problematics*, comunicare la European Research Conference on “European Worldview: Narratives of European Life” (5-10 May 2000, Londe les Maures, France), p. 9 (*Steps in Narrative Mediation. The Degrees of Fictionalization*).

Observam atunci că oamenii din Bixad foloseau cu regularitate formula⁵ ~strîjile-s niște lumini care joacă noaptea... Zice că să le zici sporească-vă jocul!...~ ; cu regularitate foloseau cei din Zarand relatări de tipul: ~cică cutare din sat să făcea vâlvă...~. Cele două forme narative nu vorbesc, desigur, despre aceeași *realitate* mitologică; dar când auzi în mod repetat același tip de formulare *descriptivă* în expunerea memoratei în primul loc și un același tip de formulare *narativă* - în sens concret - în cel de-al doilea, faptele îți apar sub formă de constanță.

Sigur că nu susținem nici o formă de exclusivitate a formulării narative - în sens amplu. Aceeași comunitate circula felurite tipuri narative, pe care le-am înțeles, la contactul cu terenul, ca aparținând generosului domeniu al memoratei. Acumulând ulterior și o anume experiență de arhivă și completând cu oarecari informații și experiența de teren, am ajuns la elaborarea unei scale a memoratelor (cu o anumită imprecizie în utilizarea termenului); deși ea nu a fost ratificată în mediul academic clujean, totuși ea continuă să mi se pară o formulare onestă a problemei, care funcționează încă în aproximarea datelor terenului. Am numit, cuantificând implicarea povestitorului în povestea sa, *memorată* o întâmplare relatată de informator drept trăită pe pielea lui, ca actor principal sau secundar; *povestire* - o faptă ai cărei protagoniști i-au relatat direct evenimentul subiectului nostru; *întâmplare* - o povestire aflată la mîna a doua sau chiar mai departe, iar *descriere* - o relatare ce vorbește despre ființe mitologice, fapte de magie cu tipar preexistent sau fizionomii mitice la modul total detașat, dezimplicat personal⁶.

Momentul în care am elaborat, împreună cu Bogdan Neagota, schema pătratului ficționalizării a fost cel în care studiul teoretic aducea cu sine nevoia lărgirii cadrului de abordare al memoratei; doar înglobând și forme extreme poate fi probată valoarea reprezentativă a unui model. Ori formele extreme sunt - în noua nomenclatură, pe grade de memorată - fascinantă și mereu problematică relate la persoana întâi, *memorata de grad I* (experiența de grad 0 a lui *dincolo...*) și basmul, *memorata de grad IV*, singura unitate narativă mare și complexă de întâlnit în culturile folclorice⁷.

Motivul pentru care mitul nu e prezent în culturile folclorice, sau, mai precis, nu este prezent ca structură narativă activă, vie, generativă, poate fi căutat la nivelul transmiterii

⁵ Citez din memorie și o fac pentru a vorbi despre impactul avut la acest prim contact conștient cu memorata.

⁶ Schema a fost cuprinsă în disertația mea de master intitulată *Practici magice de luarea laptelui în Țara Zarandului*, 1998, p.36.

⁷ Pentru *distincția dintre mit și basm*, genuri ficționale distincte care se dezvoltă în contexte socio-culturale diferite (culturile etnografice ale populațiilor zise primitive și culturile folclorice din cadrul societăților complexe europene), a se vedea schema *treptelor narativității* propusă de Bogdan Neagota în *Ficționalizare și mitificare în proza orală*. Din bibliografia *relației dintre mit și basm* cităm: William Bascom, *The forms of Folklore: Prose Narratives*, in *Sacred Narrative. Readings in the Theory of Myth*, edited by Alan Dundes, [s.a.], pp. 5-29 (mythe, legend and folktale). Nicole Belmont, *Texture mythique du conte merveilleux*, în vol. *Da spazi e tempi lontani. La fiaba nelle tradizioni etniche*, a cura di Domenico A. Conci, Guida Editori, Napoli, 1991, pp. 165-190. A. J. Greimas, *Elementi di una teoria dell'interpretazione del racconto mitico*, în vol. *L'analisi del racconto. Le strutture della narritività nella prospettiva semiologica che riprende le classiche ricerche di Propp*, di Barthes, Greimas, Bremond, Eco, Gritti, Morin, Metz, Todorov, Genette, tr.it., Bompiani, Milano 1980 (1969), pp. 49-95. Furio Jesi, *Sul mito e la fiaba*, în vol. *Tutto è fiaba. Atti del Convegno Internazionale di studio sulla Fiaba*, Emme Edizioni, Milano, 1980, pp. 43-52. Eleazar M. Meletinski, *The Poetics of Myth*, Routledge, New York and London, 1998, pp.152-158. Id., *Le conte entre le mythe et la nouvelle*, în vol. *Da spazi e tempi lontani. La fiaba nelle tradizioni etniche*, a cura di Domenico A. Conci, Guida Editori, Napoli, 1991, pp. 43-55. Richard Pottier, *Essai d'anthropologie du mythe*, Editions Kimé, Paris 1994, pp. 81-128 (Anthropologie du récit).

folclorice, orale, a informației narative deținute de tradiție. Potrivit demonstrației cu care ne susținem schema *continuum*-ului narativ al povestirii de tradiție orală, fiecare nucleu narativ înglobează în sine un segment temporal delimitat și profund controlabil: în întinderea sa maximală, abia dacă acoperă câteva generații. Chiar și buclele temporale din basm reprezintă accidente tot ale unor temporalități scurte. Pe când, în cazul miturilor, unitatea de timp acoperită este cu mult mai amplă: chiar și în mitul românesc al facerii lumii prin puterea lui Dumnezeu și știința ariciului, spre exemplu, timpul pare concis, dar este de fapt uriaș și limitat doar la capătul dinspre noi, dinspre istorie. Or, o poveste / narațiune, care relatează o asemenea nemărginire greu de vizualizat, se transmite cu siguranță altfel decât una pentru care segmentul “timp” și acțiunea pe care o dezvoltă reprezintă motivul principal ce cauzează narațiunea.

Că există un *continuum* circulant între materialele narative pe care le documentăm noi în realitatea folclorică, aceasta este o certitudine, dovedită inductiv de tiparele operante ale povestirilor puse în joc, care se regăsesc pe orice treaptă de depărtare de “nucleul” narativ în forme mult asemănătoare, iar deductiv, de faptul că incidența repetată a acestor tipare se leagă de *ceva-ul*, lege și materie, *dintre-variante*.

Așa că dacă etnologul simte nevoia să revină asupra acelei scheme a pătratului ficționalizării este pentru că are nevoie în concret de un model elastic asupra comportamentului narațiunilor tradiționale, capabil să dea seamă nu doar de configurația nucleului narativ în povestire, nu doar de formația memoratei în raport cu celelalte memorate ale aceluiași univers folcloric, ci și de factorul tradiție-adică-transmitere care controlează incidența (cât de sumar) diacronică a motivelor narative.

Folosind această perspectivă, anume cea care privilegiază spațiile dintre diferitele tipuri de memorată, ajungem la propria variantă a schemei despre ficționalizare, ca proces nu afabulatoriu, ci reproductiv (în sens biologic) al nucleelor mitice narative (vezi schema continuum-ului narativ al povestirii de tradiție orală).

Prima observație este că termenul de memorată - lucru “înlesnit” de situația actuală din teren - va rămâne la locul lui, în care basmul nu ajunge decât fragmentat de uitare și/sau de circulație. Vom avea deci cele patru grade de memorată, corespunzătoare celor patru tipuri de situații narative întâlnite pe acest palier discursiv în teren și care se află teoretizate în rândurile de mai sus; doar că în loc de *memorată, povestire, întâmplare și descriere* vom avea *memorata I, II, III și IV*. Abia la un celălalt pol se situează *basmul*, cu specificul său ca nucleu central narativ: o poveste bine încheată.

A doua observație este că - precum toți ceilalți cercetători ai fenomenelor narative orale - nu putem vorbi despre narațiuni doar ca și entități formale, bine definite, ci trebuie să procedăm la acea analiză a conținutului care să-i dovedească validitatea și înăuntrul schemei propuse și a principiilor ei, și în afara ei. Ce conțin deci narațiunile, ce povestesc ele? În privința narațiunilor de tradiție orală cred, preluând o idee avansată în poetica americană în urma studiului versiunilor orale ale experienței personale, că succesiunea în ordine temporală, cronologică a evenimentelor este un element definitoriu⁸. Dacă luăm, dintre formele narațiunii

⁸ Ideea apare excelent demonstrată în William Labov, Joshua Waletzky, *Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale*, în volumul *Poetica americană. Orientări actuale (Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1981, pp.261-303. Definind narațiunea în mod generic drept o metodă de recapitulare a experienței trecute prin potrivirea succesiunii verbale a propozițiilor la succesiunea evenimentelor care s-au petrecut efectiv, autorii precizează că nu orice recapitulare a experienței reprezintă o narațiune. Maniera de a prezenta evenimentele depinde atunci de “împăturirile” sintactice, dar nu toate alternativele narațiunii cer acest tip de subordonare. Unitățile narative de bază, cele care trebuiesc izolate, sunt definite de faptul că *ele recapitulează experiența în aceeași ordine cu evenimentele originale*. La nivel sintactic, elementele de definire a propozițiilor narative vor fi caracterizate de ordinea temporală între aceste propoziții; ordinea

populare tradiționale, memorata I: ~mie mi s-a întâmplat cutare lucru~, secvența temporală cronologică se regăsește; dacă luăm memorata II: ~i s-a întâmplat bunicii mele...~, ideea de secvență temporală se susține din nou; dacă luăm în discuție memorata III: ~i s-a întâmplat unuia din sat...~, temporalitatea faptului povestit e iarăși acolo. Dacă însă discutăm memorata IV: ~cutare ființă mitologică se comportă așa~, secvența temporală se susține doar în măsura în care credităm niște fapte, nu arareori *de dincolo*, ca având o succesiune evenimentială cronologică, în absența unui martor (uman) în stare să mărturisească despre acele fapte (cum mărturisesc actorii din memorata I, II și III). Putem să acordăm memoratei IV o temporalitate liniară, orizontală: în fond, pentru oameni, faptele narate, a căror actori nu sunt umani, sunt la aceeași distanță fiecare de destinatarul povestirii, ca și de narator de altfel. De ce e importantă secvența cronologică? Pentru că, de pildă, în cazul memoratei IV ea se află “modificată” și acest lucru nu poate fi separat de un anume statut îndepărtat al narațiunii în cauză, îndepărtat de principiile reproductive ale nucleelor narative care *se transmit* și sunt generate în continuare în câmpul folcloric, statut care ne-ar putea motiva predicția de extincție a motivului narativ în cauză în timp relativ scurt după aflarea lui în teren în forma respectivă. Asta ar fi doar o supoziție, cealaltă fiind că stadiul de memorată IV este reflexul (derivat sau antemergător?) al structurii narative de tip basm. Cu alte cuvinte, în termenii ficționalizării, memorata IV este fie stadiul ultim de existență narativă, urmat de dizolvarea în neant (odată cu moartea ultimilor purtători etc...), fie stadiul de esențializare maximă, urmat de fixarea structurii narative respective în basm⁹.

Vine și rândul basmului: succesiunea temporală a evenimentelor narate aici este evidentă - mă refer la axul central, narativ, al povestirii, față de care faliile temporale pricinuite de călătoria, într-o formă sau alta, pe lumea cealaltă sunt doar bucle¹⁰.

Ajungem astfel la un aspect de conținut al narațiunilor orale, strâns legat de procesele mentale numite de noi *ficționalizare* și de problema transmiterii *dintre-narațiuni*: ce fel de acțiuni relatează ele? E clar, una alcătuită din secvențe dispuse temporal, dar cum prezintă ele incidența faptului narat? E evenimentul unic sau poate el surveni în forma *aplicată* în mod repetat? Aicea stă deosebirea fundamentală de conținut între tipurile de narațiuni: pentru că această *repetabilitate* a acțiunii comunicate narativ se leagă structural de tipul de narațiune în care vom întâlni respectiva acțiune. Detaliind: memoratele I, II și III descriu acțiuni care mi se pot întâmpla mie, ție, unuia sau altuia dintre cunoscuți sau dintre necunoscuți; tiparul e același, secvența povestită urmează o aceeași temporalitate, dacă aparținem toți aceleiași comunități împărtășim o sumedenie de trăsături în narațiunile noastre. Nucleul narativ este prin excelență repetabil, actanții se pot înlocui unii pe alții, atâta vreme cât acțiunea lor narată îi multiplică episoadele cu naturalețe; probabil că ne găsim în fața unuia dintre principiile care controlează “perpetuarea speciei” narațiunii de tradiție orală, guvernând astfel însăși această mult-invocată *tradiție*.

Despre frecvența de incidență a principiului repetabilității în cazul memoratei IV știm destul de puține. Natura ei o sustrage elegant unei discuții în jurul acestui subiect, discuție ce devine astfel superfluă. Cu alte cuvinte avem motive puține să susținem repetabilitatea acțiunii povestite în această memorată: firește că acțiunea poate surveni în mod repetat, doar ea se alcătuește din însuși modul de manifestare care caracterizează ființele mitice care sunt actorii în aceste narațiuni. Dacă acțiunea lor ar înceta să fie repetabilă/repetitivă - în variantele de

lor nu poate fi schimbată fără a schimba ordinea sugerată a evenimentelor din interpretarea originală (pp.272-274).

⁹ A doua ipoteză, deși extrem de atrăgătoare și optimistă, pare totuși puțin probabilă.

¹⁰ De altfel, rupturi de nivel spațial și temporal avem documentate din plin în memorate.

narațiuni, ar rezulta o altă narațiune cu caracteristici de basm¹¹. În schimb basmul-basm oferă certitudinea *irepetabilității* acțiunii narate înăuntrul său. Acțiunea povestită în basm este definitivă, ea pecetluiește pentru vecie soarta cutărui fecior de împărat ori a cutărei zâne. Dacă basmul execută, cum s-a afirmat, o mișcare de balans între o stare de echilibru inițială și una finală¹², aceasta din urmă curmă balansul de tot, fără puțință de tăgadă sau de revenire. Avem motive să credem că și mitul, cel neprezent în culturile folclorice, face același lucru.

Așa stau lucrurile în mare; dacă suntem atenți la deosebirile de conținut între memorate, putem observa că pentru narațiunile cu strigoi, cele care vorbesc așadar despre *reveniri* prin excelență - fiind vorba despre venirile și revenirile unor agenți cărora le stă în puțință transgresarea între lumi - scenariul este obligatoriu repetitiv (din nou apare situația despre care spuneam în legătură cu memorata IV: acțiunea descrisă prin narațiune se compune din însăși repetarea ei, ca marcă definitorie a domeniului de competență al entității mitice despre care este vorba): aici agentul transgresant al ordinii dintre lumi execută o operațiune alternativă la ordinea mundană și o tot execută până la un moment dat *când*: și acesta este momentul memoratei I, II, III cu strigoi-revenitori prin excelență, când se întrerupe ciclul¹³. Acest moment al memoratei este cel care *rupe reversibilitatea*, trecând-o în ireversibilitate. Am putea merge puțin mai departe și să apropiem acest proces de principii cauzale din basmul fantastic, de motorul acțiunii, de ceea ce cauzează dezechilibrarea primului echilibru, pentru a-l trece în al doilea.

Peisajul schemei narative dependente de ficționalizare se complică dacă aducem în discuție acel tip de basme ce conțin memorate inserate în urzeala narativă de bază, ca etape ale evoluției actorului principal¹⁴.

În cele din urmă, ne apropiem de puțința de a lega fenomenele descrise până aici. Păstrăm din schema intitulată a ficționalizării acest concept, deși încă insuficient palpabil, precizând că el se substanțializează mai cu seamă la interfața între memoratele I, II, III și IV; care memorate se comportă din destule puncte de vedere ca un bloc, deci merită să fie prezentate coliniar, comportând o întreagă latură a triunghiului ce urmează. Cazurile extreme - povestirea experienței personale și descrierea domeniului de acțiune al unui agent transgresant - se cuvin așezate în două din vârfurile triunghiului, ceea ce, în logica geometrică, chiar fac; ele sunt punctele de contact ale blocului memoratelor cu *altceva*, pe care îl descriem tot narativ. Acesta este basmul, al treilea vârf al triunghiului în care a evoluat pătratul ficționalizării. Basmul semnifică fixarea, împietrirea unităților monolitice narative *într-un loc și timp dat*: acesta poate fi, și probabil și este, acel *illo-tempore*-în-centrul-lumii *mitic*, dar

¹¹ A se vedea în acest sens sfârșitul Împărăției Zânelor din basmul *Crăiasa Zânelor* din culegerea lui Ion Pop-Reteganul, *Zâna apelor*, Editura Minerva, București 1997, pp.62-76.

¹² vezi Tzvetan Todorov, *Introducere în literatura fantastică*, Editura Univers, București 1973, pp. 189-190.

¹³ Folclorul românesc este plin de asemenea narațiuni, nu doar cel "fossil" ci chiar cel viu de astăzi. Ideea însă mi-a venit odată cu uimitoarea asemănare de tipar narativ între poveștile noastre și câteva narațiuni din folclorul grec modern, cu care am luat contact prin cartea lui Richard & Eva Blum, *The Dangerous Hour. The lore and culture of crisis and mystery in rural Greece*, Chatto & Windus, London 1970, p.71: o femeie - vârcolac (termenul se regăsește ca atare) se tot întoarce la treburile casei, după moarte, face chiar pâine, dar la plecare urinează pe ea, ceea ce o face spurcată pentru oameni, și, adăugăm noi, e indiciul că femeia vine, e strigoi etc. Comunitatea se decide să o treacă prin riturile de destrigoire specifice, mai cu seamă că găsește și gaura la mormânt, clar semn de poartă de trecere între lumi.

¹⁴ Cum exemplul l-am aflat în folclorul italian - probabil experiența este cea care lipsește, pentru a-l fi putut afla și în spațiul românesc - trimit la el, în culegerea de basme a lui Italo Calvino, unde poartă numele de *Regele îngâmfat*; citez însă forma în care am avut acces la el: Il re superbo, in *Fiabe italiane*, Arnoldo Mondadori Editura, Milano 1993, vol. II, pp. 546-552. Cea care îl caută pe regele cel frumos și în cele din urmă se va căsători cu el trece întâi prin niște probe de inițiere în magie identice, în ceea ce se narează, cu cele descrise în numeroase memorate (chiar românești).

enuțarea sa fixă și ireversibilă face, paradoxal, basmul să treacă în *istorie*, în istoria-în-timp-real a poveștii (vezi discuția de mai sus despre secvența temporală din basm), a unui împărat, de pildă, care avea o fată de nemăritat pe care în cele din urmă un voinic o câștigă. Căsătoria lor nu se mai desface în veci, dacă nu i-au podidit bătrânețile cei doi eroi mai trăiesc și azi, dar în starea de după narațiune, nicidecum în cea premergătoare ei. Trecând narațiunea în basm se produce așadar dependentizarea de istoria în timp real a nucleului central narativ.

De cealaltă latură a triumphiului, însă, printr-o sumă de procese pe care doar le aproximăm prin formule de transmitere ca: mecanisme psihologizante ori transmitere cognitivă a unor seturi de reguli¹⁵, nucleul narativ fixat în basm, ancorat în determinații spațio-temporale clare, chiar dacă mitice, dar *intâmplante* deja personajelor respective și de neîntâmpat oricui¹⁶, trece în *anistorie*: evenimentul poate surveni *oricând, oricui!* El poate surveni în cotidian, căci trece în domeniul a-temporal cu structură vâscoasă a faptelor veșnic repetibile, veșnic și îndreptățit re-raportabile la adevăratul context exemplar al lui *illo tempore* mitic. Când acest proces se încheie ne găsim din nou în fața memoratei I.

Cu alte cuvinte, acest scenariu dependent temporal de succesiunea secvențelor sale este în sine liantul dintre acțiunea reversibilă a memoratelor I, II și III, a căror acțiune urmează ordinea temporală, apoi a memoratei IV, cu acțiunea temporală desfășurată liniar pe orizontală, și acțiunea ireversibilă relatată nouă de basm, care urmează ordinea temporală a evenimentelor în mod liniar dar diagonal, punctele între care se trasează linia nefiind coplanare (cum sunt cele ale memoratei IV). O deducție logică ar fi că sunt folosite mecanisme diverse în transmiterea fiecăruia dintre acești monoliți narativi¹⁷, căci se transmite o anume *combinatorică* a lor. Deci întrebarea esențială devine *ce se transmite?*, căci *cum?*... derivă din ea. De ce le presupunem diverse? Pentru că, din datele pe care le avem, ele supraviețuiesc diferit în timp: cele repetabile sunt mult mai longevive, ca mult mai ușor de creditat, în vreme ce cele fixe-irepetabile, bătute în cuie, sunt mult mai dependente de situațiile de povestit¹⁸, de circumscrierile în timpul curgător.

Ceea ce apare deci în triunghiul de mai jos nu se vrea o schemă structurală, ci o sinteză bine încheiată, care să ofere puncte de inserție în discutarea spațiilor *dintre* narațiuni, ca dintre-variante.

¹⁵ vezi intuiția extraordinară a lui Ioan Petru Culianu, din păcate neelaborată în destul.

¹⁶ Nu orice muritor poate să se gândească să pună la persoana I narațiunea despre cum a ajuns să o cucerească pe fata de crai cea zănațecă!

¹⁷ Căci facem asumția că am ajuns să atingem gruparea monolitică a fiecărui nucleu narativ expus în schemă.

¹⁸ cf. statutul situațiilor de povestit în Ion Cuceu, *Fenomenul povestitului*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca 1999, pp. 59-76.

Schema 2: Continuum-ul narativ al povestirii de tradiție orală

